

Көбейсин Ерназаров

АДАҚ
ҚАЛАСЫН
ИЗЛЕП...

8ЧКЕ2
Е-71

Көбейсін Ерназаров

АДАҚ ҚАЛАСЫН ИЗЛЕП...

DIZIMGE ALI'NDI'-2010

(Гүрриңлер, фантастика, пьеса).

Орта ҳәм үлкен жастағы мектеп оқыўшылары ушын

A'jinyaz ati'ndag'ı NMPİ
İnformaciyalıq resurs worayı

INVENTAR №

56615

« ____ » _____ 174

НӘҚІС
«ҚАРАҚАЛПАҚСТАН»
1997

ЕРНАЗАРОВ К. Адақ қаласын излеп...;
гүрриндер, фантастика, пьеса.
Нөкис: «Қарақалпақстан» 1997. 28-бет.

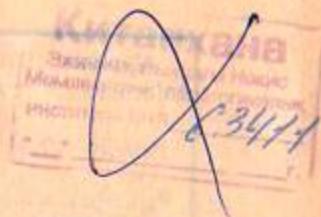
Балалар ҳәм жас өспиримлер әдебияты бөлими.

Көбейсін Ерназаров өзинің балаларға арналған жазылған «Жақсылық ҳәм жаманлық ҳаққында ертек», «Еситпеген елде көп» атты поэтикалық топламлары менен жақсы таныс.

Автордың белгілі жаңа топламынан балалар түрмисынан алып жазылған қысқа гүрриндері, мәртлікке шақырышы илімий—фантастикалары, сондай-ақ бала тәрбиясы мәселесі менен байланыслы болған «Тек жүрген, тоқ жүреді» атты пьесасы орын алған.

Е 4803270201—406
И-357(04)—97 14—97

ISBN 5—8272—0034—4

МЕХИР

(гүрриң)

Мен әдetteгише, пышықтардың ыдысына құйылған сүтке майдалап наң туұрап, азанғы аўқатқа шақыра басладым.

— Пышым, пышым!..

Ең алды менен пеңтиң қуұысында уйқылап атырган ана пышық «қарабайке» келди. (Апам оны шын қара болғаны үшін усылай атайдығын еди. Ол жаңа ғана тишин батыра бергенде төрги бөлмеден жуұырып шықкан улкен еки бала пышық анасын басы менен ийтерип таслады да, ыдысқа бас салды. Олар бири-биринен қызығанып жалма-жан аўқатты ише баслады. Ал, ана пышық болса ҳеш нәрсе сезбегендей таласып аўқатланып атырган еки баласының манлайынан алма-гезек жалай берди. Тап усы үақытта мениң есімे өткендеңі бир ҳәдийсе түсти.

...Жаз айлары еди. «Қарабайке» өзинің урлығын күннен-күнге үдете берdi. Биресе тәбеле байлаپ қойылған гөштиң торқалтасын дал-дал етиң жерге түсирип тасласа, биресе, қазандығын үлкен аўыр қақпақты аўдарып таслап, сүттің қаймагын шолпылап кетеді... Құлласы, тынышымызды алды. Ақыры, адастырып жиберіуди макул көрдік. Буны апам екеўімиз орынладық. Бир сапары би-зиң аўылдан 20 шақырым қашықтықта туратуғын дайымның үйіне тойға барғанымызда «қарабайке»ни де ала кеттік. Жолды көрмесін деген ииет пенен оның көзин байлаپ алдық та, дайымның аўылына жақынласқанда ғана «құллықтан» азат еттік. Ол аяныши дауысы пенен қатты-қатты мияұлап, жолдың ортасында отырып қалды. Бирақ ол изимизден өрмедин. Бизлер келесі күни үйге қайттық. Азда болса жаңымыз тыныш табайын деді.

Арадан бир ҳәлте өтти. Ойламаған жерде аўылдың қубласындағы гузар жолды кесип өтетуғын ески дәрьялыққа «сүү жыныпты» деген ғалаүат тарады. Ҳәмме сол тәрепке қарай ағылды. Бизлер де апам екеўімиз бардақ Жыққынның аўылға зияны болмасада, жол қатнасы үақытша тоқтайды. Тури бар. Қөшшилик жүрт жынынды байлауға кетти. Ал бул жерде, бизлөр гилец кемпир-ғарры, бала-шаға болып қала бердік.

Бир ўақытта Гүлпаршын дайтуғын қыздың «Анаң қарандар, анаң қарандар!», деген дауысы ҳәммениң дыққатын ески дәрьялық тәрепке қаратты. Суудың ортасы менен қандай да бир қара мақлұқ бергі жағаға қарай есте жылысып келе берди. Ҳәмме дәрьядың ериегине жақынласты. Минутлар тынышсызық пенен етип атыр.

— Пышық, пышық! — деп шуұласты адамлар. Ол бир зат тисеп киятыр...

Әнекей, мен де анық көрдім. Оның аўзында қап-қара, тап өз не усаған бира бала пышық, суға тиімер-тиімес болып салбырап турыпты.

— Бизиң пышық, рой, Сабыржан-аў! — дәй сыйырланды апам.

Сейтті дә, мениң қолымнан қолын жаздырды да, суудың ернегине келди. Апам өзине жақынласқан пышықты суудан көтерип алды, ығалы менен бауырына басты. Жағаға келген ўақытта «Қарабийке» аўзына тислеген баласын жаздырды да, өзин суға атты. Эне, ол енді қайтадан тағы да аргы жағаға қарай асығыс жүзин баратыр. «Қарабийке» усылайынша қалған екниши баласын да алды келди. Ким билсін! Оның далада жүріп туған балалары буннан да көп шығар? Күлласы, сол күни бир пышықты үшеў етип, үйтеге алды қайттық..

„Мине, олар еле таласып-тармасып аўқатланыуда. Ал, анасы бодса балаларын баяғыша жалаў менен бәйт. Мен де пышымынан өз перзентлерине болған аналық мұхаббатының шекисзилигине ҳайран қалып еле қарап турман.

ӨЗИМ АИЫПЛЫМАН

(гүрриц)

Жазғы дем алыс басланыұға санаўлы қүилер қалды. Мени орада тынышсызландырған «қызық-қызық ойынлар» емес, ал «Илham 2-класс оқыушысы» деген унамлы сөзді еситиүге асығыұдаман. Өйткени, барлық шереклер дауамында жоқарғы баҳаларға үлгерип, класс ағласы дәрежесине көтерілдім. Соның тан болса керек ҳәм класс мұғаллыми, ҳәм баслауыш мектеп директоры лајазымындағы Жолдас аға ҳәрдайым мени өзине жақынырақ тутып, гүллән балаларға үлгі етип көрсететуғын еди. Мен тек ғана оқыуда емес, ал оқыушылар тәртибин беккем саклауға да әдетленгенмен.

„Бирақ, усы сапары қатты жаңылыстым. Жаңылықсанды да өзимди-өзим кешире алмастай дәрежеде жаңылыстым. Бәлкім бүған гүбелеқ емес, өзим айыппа шығарман-аў? Қәне қулақ салын, досларым! Сизлер не дер екенсизлер!

Ен соңғы қоңырау қағылыўға бир күн қалды. Мектептен шыққан балалар түмлі-түсқа тарқалып өз үйлерине асығыұда. Мен

де үлкен жоңышқа атызды қақ жарып өткен кишикене аяқ соқпақ пенен жүріп киятырман. Құтылғанда сүл-сулы бир ақ гүбелеқ мениң алдындағы соқпақты кесип етип, шей тәрепнелеги жабайы шөпке барып қонды. Бадалығым тутып кетти ме қайдем, аяғымды ғаз-ғаз басып гүбелеқке қарай жақынластым. Қолымды есте ғана созып қанатларынан жана ғана уеламашы болғаным да сол еди, бирден ушты да кетти. Эне, ол ушып барып менен арманырақтағы екниши шөпке қайта қонды. Мен тағы да услап алғыу талапландым. Болмады. Тағы да қашырып алдым. Растан да усы бир, бармақ басындағы ақ гүбелеқтен алданғаным ба?! Өзіғетлігим тутып шынталап изине түстім. Гүбелеқ болса бир гүлден екниши гүлге қоныұ менен ҳәлек. Усылайша жоңышқалықтан қалай шығып кеткенлигімди де сезебей қалған усайман-аў! Терлегенілкten жалаң аяқланып, жалаң бас, сумқамды да қойып гүбелеқтің изине қуяладым да журдім. Ол тап мени масқара етпекши болғандай айлаңықладап ушып-қонып жүрді. Арадан қанша ўақыт өткенлигін билмеймен манлайынан аққан тер көзимди ашытты. Бет-аўзымды сылырып гүбелеқке қарасам ол менен әлле қайда алыслап, атыз шетиндеги қалың шөпликке қарай бет алыпты. Мине, ол дем де көзден тайып болды. Сол жерде отырып азғана дем алған болдым. Өзімек келсем гүл егілген мектеп майданшасының дәл ортасында екенмен. Мениң жүріп өткен излерим жана ғана қарысқа жетер-жетпес болған гүл нәлшелерин женишип таслапты. Секирип орнынан турдым. Әтирапқа қарадым. Тып-тыныш. Жүйүрып атыздан шықтым. Ойланаман. Бул не өткен исім?! Бул қандай тәртипсизлик?! Усыннан сезидип қалса, ертең досларымға қайсы бетим менен қарайман?! Ямаса ҳәзір-ақ барып Жолдас ағаның алдында бул айыбымды мойынласам ба екен?! Бәлкім кеширим берер! «Барып расын айт» — деди бир ойым «Жоқ, жоқ! Ким көрді дейсен. Масқара болмақшымысац, сыр сақла» — деди екниши бир қыял.

Күлласы жаман ой өз үстемлигін етип де үйге қарай зыттым. Солай да, өзимди-өзим кешире алмай баратырман...

Келесі күни Жолдас аға классқа әдептегіден ашыўлы келди. Мен ишіме муз тартқандай қалтырап кеттім.

— Оқыушылар! — деди ол қатал пишинде. Расыңызды айтың, мектеп участкасындағы өз қолларымыз бенен егілген гүлди ким булдиріп кеткен?

— Бизлер емес, мұғаллым,—деп шуұласты балалар.

— Жоқ, жоқ! Бұлғинши сизлердің араңында болыўға тиисли, — деди ол. Оннанда өзлериниз мойынлай қойың. Бәрибир мен оны таўып аламан. Арадан бир неше минут өтти. Хеш ким үн қатпады.

— Қәне, барлық балалар дағала шықсын! — деп буйырды мұғаллым. Бизлер мектеп алдындағы дағалыққа сапқа дизилдик. Мениң бойым кишикене болғанлықтан саптың ең изинде едим.

Мұғаллым бирииши баланың жалаң аяқлы изин жерге түсіріп алды да, сызғыш пеңен олшай баслады. Мен қорыққанымнан бақырып жибере жазладым. Ернимди қатты тиследім. Усылайынша гезек маган да жетти. Мен изимди жасырып қалып мақсетіндегі мүмкіншілігі болғанша бармақтарымды бүгінге талапландым. Бирақ болмады.

— Аяғында еркін усла, Илдам,—деп буйырды мұғаллым. Ол топыраққа түскен изимди ҳәр тәреплеме өлшеп алды да, бетиме тигиле қарап:

— Растан-ақ сениң исиң бе?—тәнланып сорады. Мен бирден жылап жибердім.

— Мен, мен. Губелек... қуұа-а-ман—де-п... Балалар дуғ күлип жиберди.

Оқыу жылы жуўмақланды. Жолдас аға оқыуышылардың жыллық баҳаларын еситтирип класстан-классқа өткени менен күтпілдемақта. Мине, гезек маганда жетти...

Мен өзімнің 2-класс оқыуышы болғанлығым ушын шексиз қуұанышқа бөлсөнsem де, ал сол бир ислеген «айыбым» қайта-қайта көз алдымға келип өзегімди ертең баратыр. Эзелден ақ расын айтқанымда усыншелли аұхалға түспеген болар маедім, қәйдем! Айа, бәрине де өзім айыптыман, өзім!

МЕНИҢ РОБОТЫМ

(Фантастикалық ғүррүн)

Бул ҳәдийсе еле ядымда. Мениң алты жасқа толыу күніне бағышланған байрам мұнасабеті менен туýсқан ағаларым маган арнап Робот (Темир адам) сатып экелип берди. Мен бул інерсениң үлкен қалаларға барған ұқытларымда алыстан тамашалаганым болмаса, бетпе-бет ушырасып көрген емес едім. Ал, мынау барлығынан да өзгешедей сезилди. Ол, сол кешеси, түн бойы есік алдында «Хош келипсіз», «қайырлы кеш» деү менен қол қауырып тәселең түрді да қойды. Мен дәслеп онан қорықсам да, кейин ала бойым үйренисінін, деді. Тезде екеўіміз досласып кеттік. Арадан үш күн өткенин кейин мен оған ең жақсы көрген атымды қойдым. Асқар!

Бир күни кештің үйқыдан оянасам үйде ҳеш ким жоқ. Этирап қарансы. Құтә қорқып кеттім. Шамды жағайын десем қолым жетпейді. Отрып алып ағылтегіл жыладым. Қәпелимде есік ашылды да, шам жарқ ете қалды. Қарасам Асқар. Еки көзи қызыл, масаладай жаңып тур.

— Апам қайда?—деп даұысадым.

— Тойға кетти,—деді ол.

— Енди қорықпайсан, мен келдім. Ол дәслеп маган газге мәйек құйырып берди, кейин чай иштім. Робот кешки аұқат тамам болғанан кейин өз бөлмесине кетти де, бираздан соң ол қолына

әдеттегише қалып қаплы көк китап услап ишкери кирип келди.

— Паraphat, деді ол маган.—Егер қәлесең саған үйқыц келгейші ертек оқып беремен...

Ол сондай кеүилли ҳәм жаңландырып оқыды. Аўым ашылып, үйліп тыңдал қалыптан. Усынан басласап ҳәр күни бос ұқытларымда оған китап оқытатуғы болдым... Айтпақшы, мениң Роботым шебер суұретши де екен. Оны қайдан билдиңиз дейсиз фой, әлбетте?

...Күн бойы балалар менен ойын базарын қыздырып шаршанлығынан аұқат та жемей үйқылап қалдым. Азанда бираз кешлеў ойнадым. Қозымди ашсам қасымда Асқар отыр. Қолында бир жапырақ ақ қағаз; гә маган, гә қағазға гезекпеге-гезек телмирип әлле бир нәрселерди шыжбайламақта. Ушып турып үңілсем... Япырмай, мениң суұретим. Геүдемнің жарты жағын салып үлгерипти...

Арадан бир жыл өтти. Асқар мени де сүұретшилікке үйретti. Усынан басласап ол мениң ҳақыйқый «устазым» айланды деүге болады.

Жақын арада ол маган, пианино үйретнүгө ўәде берген еди. Әттең, бул әрманлары ҳәзирише орынданбай кетти.

...Базар күни аўыл балалары болып, тауға сейилген кеттік. Ең кишиسى өзім. Тауға төбесине шығып, гүл тердік, жылтырақ тас жыйнадық. Қутылменде аспанды қара булт қаплап шақмақ шағылып жауын қуя баслады. Бизлер панаалаў ушын тауға төбесіндегі бир терең жырага қарай жуўырдық. Буның үстине думан. Үсти-үстине күшли дауыл түрді. Арадан қанша ұқыт өткенлигин билмеймен, күтілменде тас төбемізден әлле кимниң ашыны дауысы еситилди! П-ар-а-х-а-т!

— Сениң Асқарың,—деп шуұласты балалар. Сени излеп жүрген құсайды. Мен де тынышсыздан басладым. Мине ол ебейтісіз темир аяқларын сүйреп басып, бизлер паналап турған жыраны жағалап киятыр.

— Қайт, Асқар! Кейин шегин, кейин! Ҙырылып кетесен!—деп дауысадым мен. Бирақ мениң дауысымды танып қалған Робот неліктен де ентерилген таслардың үсті менен маган қарай төтелеп жүрді. (Шамасы, ол мениң шұқырга түсіп кеткен деп ойласа керек) Қәпелимде оның ебетейсіз шеп аяғы қырлы тас үстине миңніп, кетти де, бир жанбасына қарай аүді. Мен қорыққанымнан қатты бақырып жибердім. Қолайсыз болса да, услап үлгерген жас сексеүілдин шақасы темир адамды көтере алмай, гүрт етіп сыйнады. Домалап киятыр, домалап... Балалар тұмлы-тусқа қарай қашты. Мине, ол меннен үш адым алысқынта жайласқан жартас үстине тарс етіп түсти де, темир денеден жарқ-журқ етіп жалын шығып, болек-болек болып үзилип, атылып кетти...

Бизлер турған жерге «тез жәрдем» вертолети жетип келгендеге, Роботтың жарылған басынан қандай да бир ызыңлаған сес шы-

ғып турған еди. Ақ халатлы киси Асқардың бұзылған «денесин» бер қарап өтти де, шериклерине:

— Қәне, жигитлер, тезлетицлер. Кешикпестен «Тез қайта қурастырыў емлеўханасына» жөнелтейик,—деди. Уста-шыпакерлер көз ашып жумранша қыраған Роботтың бөлекшелерин топтап ящикке жайластырды да, көкке көтерилди.

Дауылда тоқтады.

Балалар тағы да шығып кетти. Ал, мен болсам өзим ушын жаин құрбан еткен темир адам—Асқар ҳақында аўыр ойланып, ол ҳәзір ғана құлап түсип қыраған сол суұық жартас үстинде үнсиз отырып қалдым.

АДАҚ ҚАЛАСЫН ИЗЛЕП...

(Илимий-фантастикалық ғүргүн)

Бурынғы мектептің барлық үсекенелери төзіп жағасынан ашылған бес қабаттың жаңа мектептің имаратына қөширилди.

Мен кеше ғана тасып алынған мектеп китапханасындағы пайдаланыудан қалған ески китаплар арасындаған. Үмитим саяхат китапларын табып.

Бетлериниң күтә сарғайып кетінүнне қарағанда жазылғанына бир неше онлаған жыллар болған китап бетлері қолыма тусти. Барлыны болып үш беттен ибарат болған бул сарғыш қағаздың қандай китапқа тиисіли, авторы, қайсы дәүирде шыққаныбын биліп болмас еди. Бійықтыяр оқый баслады. «...Арал төннен астында Адақ шәхәри жатыр, ҳәзирде онын дүйіллармың аұлар илиниң қалады. Бул қаланың дәслепки аты Антикия деп аталған дейді информаторлар. Бирақ, тарихшылар Адақ қаласын суұ астында деп ойламайды. Бул ҳақында археолог С. П. Толстов пenen Я. Г. Фуламовлар арасында шешілмеген пикірлер бар...»

Бұлнан кейингі қатарлар да Арал төнниниң бирнеше әсирлерден берман қойылған түрлише атамалары ҳақында сөз етилді. Дайтъя, Журжан, Қурдар, Хорезм төнні, Жайхун, ең кейингиси Арал... Мен тарихый мағлыұматтарға тийкарланып жазылған сөзлердің биразына шала түсінсем, биразына түсінбедім. Бирақ, мени қызықтырғаны төзіп астындағы қала болды.

Китап бетлерин қалтама мұқытланғанда салдым да классас досларым Мухтар менен Айгүлге оқып бериүге асықтым. Оларды төзіп жағасынан таптым. «Мен ашқан» жаңаңынан Мухтар да, қала берсе Айгүл де хабарсыз болып шықты. Бизлер буны тарих ғылыми сорамақшы болып келистік.

...Ол киси мен тапқан қағазды оқып шыққаннан кейин былай деді:

— Балалар! Бул бетлер шама менен усыннан шерек әсир бурын шыққан илимий китаптан. Есімде бар: Адақ қаласы ҳақындағы археологлар тартысы да сол қалысында қалып, ин-

форматорлар берген мағлыұматтар да әллеқашан умыт болды. Төннен асты экспедициясын шөлкемлестириү ҳәзір ҳеш кимниң де ядында жоқ.

Усы күннен баслап төзіп астында қалған Адақ қаласы ҳақында узақ ойланған баслады. Күтилмегендеге мениң басымда сол қаланың орнын табып ушын суұ асты барлау жұмысын жүргизиү нийеті пайда болды. Оны Мухтар менен Айгүл де мақуллады. Бирақ қалайынша, қандай жоллар менен?...

Арадан бир ҳәлте өтти. Нәтийжеде уш адамнан ибарат «төзіп экспедициясы» дүзгөн болдық. Суұ астында ислеү ушын керекли болған буйымлар менен тәммиинлөуді өз мойныма алды да, барлау өткерилетуғын жағалықларды алдын ала белгилөуді Мухтар менен Айгүлге тапсырдым. Бул ҳақында ҳәзирше сырсақлау ушын бир-бириңизге сөз беристік.

Шөлкемлестириү жұмысына дем алыстың, бир ай үақты кетти. Арқан орнына жицишке пахта жиңіп сатып алдық, ушлы темир таяқ, кишкене белше ҳәм тас белгелетуғын балға таярладық. Ең тийкарғысы суұ асты кийими еди. Оның да сәти түсіп, дене тәрбиясы мұғаллниминен бир күнге сорап алыға еристік.

Солай етип, бизиң кишикене «экспедициямыз» тынық күндердің бириңде моторлы қайықшада дәслепки маршрутын баслады. Суұ астына саяхат тәртіби былай болды: қәүіпсізлик ушын жиптің бир ушы кемеге, екіншісі водолазға байланы, ал екінші водолаз кеме менен тутастырылмастан, аралығы 5 метрлік жиңіп пінен бириңнісіне тиркелді. Өйткени водолаздың екеўі де тиккелей кеме менен байланыста болса, жиңілери бир-бир менен шатасып қалып қоюп туылды. Бириңи болып мен, кейин Мухтар кійди, Айгүл болса қайта тексерип шықты. Суұға Мухтар екеўімиз қол уласып бирге секирдік.

Қатарма-қатар сұнғип киятырмыз. Кемеде қалған Айгүл болса «аман-есен баратырсызлар ма» деген сыйқылды жипті тартып-тартып қояды. Сұнғип киятырмыз, сұнғип киятырмыз. Тұмбы-тұсымьыздан түрли балықлар зуұлап етип атыр. Мине, төзіп уттанына да келіп түстік. Майда шалаңлар аяққа орала жазып қалады. Улыұма алғанда төннінің болып түсінілген зонасында ҳеш-қандай дәңгे усас жер таба алмадық. Әтираңты бир қатар көзден кеширгеннен кейин кемеге қайтыұдын зәрүүрлігін түсіндік. Жипті қатарына уш рет тартқышлашп «суұ үстине шығыўға жәрдем» сигналын жибердік. Әллен үақытлардан кейин кемениң түслик тәрепинен суұ беттіне қалқып шықтық. Кемеде отырып бираз дем алғаннан кейин, келеси зоналардың бириңе атлаңдық. Бул жерде бизлер суұ астында қалған атаўлардың бириңе ушындастық. Ал, ушинши бир зонада төзіп астында қалған көлди таптық. Олай деүіміздің себеби, нар қамыслардың қопалары қалай болса солай батпақлықта қыйрап жатыр.

Сүү астына саяхат Мухтарды да, мени де ҳәлсиретти. Күн болса әллеқашан түсликтен ауды.

— Қайтайды Азат! — деди Айгүл. — Бизлердикى қуры ҳәлекшилик фой!

Усы пикирге Мухтар да қосылды. Бул иштен еле үмитин үзбegen жалғыз мен ғана. Жолдасларым ең соңғы мәртебе бирге излеў салыұды усындым. Усыннан қалсақ водолазды да қайтып ала алмайтуғыныңды ескертпін айттым. Олар илажызың көнді.

Кемедеги түслик аўқаттан кейин ең соңғы маршрут басланды. Бул бизлердин үмитимиздин пушқа шығатуғын яки құйаныш келтиретуғын суү асты саяхатымыз болды. Мен үлкен үмит пenen алға талпынып сұнғып киятырман. Күтилмегендеге деңге таң болдық. Теніз үстинен 20—30 метр теренликтеге болса итимал. Даслеп «суү асты атауы шығар» дед ойладық. Бақлап қарасақ көлеми оғада кишикене. Темир таяғымыз бенен ылайды сүмбелеүгे киристик. Ойламаған жerde Мухтар жипти жулқып тартты. Жалт қарасам, мени шыр-пир болып шақырады. Тез жетип бардым. Онын темир таяғы қаттылықта тийип, қарсылықта ушырай берди. Қолымыздан келгенде ылайды геүледік. Ылай арасынан жудырықтай бир бөлек тастың сынығы шықты. Суға жуўып қарасақ; қәдимги мрамордың дәл өзи ақ-қоңыр түслес. Бир тәрепи тегис етип жонылған. Мухтар тасты арнаулы темир дорбасына салды.

Шаршағанымыз пүткіллей умыт болды. Қазыұды дауам еттиридик. Мине, тасқа да келип тирелдік. Дегереклеп аша басладық. Анықлап қарасақ, бул тас теніз асты тауының тасы болмай Геүир қаласы жаңындағы Назлымхан сұлыў естелигине ерілген квадратлы гүмбез гербишиң өзи болып шықты. Бирақ, бөлек-бөлек. Бизиң темир таяғымыз оның жақын өтирапында басқа қарсылықта ушырамады. Сүмбелеуді зэрре арманырақтан басладық. Таяғымыз ҳәр қәдем сайын тасқа тийип қайта берди. Дөңлеў бир жерин қазып қараған едік, үйилип атырған тас гербишиң үстинен шықтық. Мен тас бөлетуғын балға жәрдемінде еплел бир гербиши пүтнілдей алғыға еристім.

Барлаў жумысын оннан арман соза бериүге, бизлердин шамамыз келмейтуғынына көзимиз жеткеннен кейин, кемеге қайтыұды уйғардық. Теніз үстинде бир өзи дилгир болып күтип отырған Айгүлге «жәрдем» сигналы берилди.

Бизлер тапқан «байлықларымызды» ҳеш кимге көрсетпестен тарих музейине атапын тапсырдық. Қымлар тапты, қай күни, қайсы жерден, кулласы бәрін қалдырымай сорап жазып алды.

Келеси ҳәлтеде газетада бизлер ҳаққында көлемли мақала жәрияланды. Музей археологи, мақала соңында билай деп жазыпты: «...Азат, Мухтар ҳәм Айгүлдердің теніз астына саяхаты әкайып қаҳарманлық! Бул үш адамлық суү асты «барлаў экспедициясы» тарихтың өшкен шамларының бириң қайта

жақты. Суү асты қаласынан табылған мрамор сынығы менен құмбыз гербиши Адақ қаласы ҳаққындағы легенданды ҳақыйқаттықта айланыргандай. Жақын күндерде археологиялық суү асты экспедициясы өз сапарын баслайды. Бул үлкемиз тарихында жана бетлер ашады деген үмиттемиз».

...Арадан көп күн отпей-ақ археологиялық экспедиция өз жумысын баслап жиберди. Қудиретті суү асты насосы бизлер бельше менен қазған жердин ылайларын суү аралас атып турды. Жумыс қызығын дауам етпекте.

...Мен ҳәр таңда теніз айданында бир өзи таұдай толқынлар менен алысып атырған айбаттың суү асты насосына ҳәм ол жердеги ер жүрек археологларға үлкен үмит пenen қарайман..

АИДАҒЫ САЯХАТ

(Илимий-фантастикалық ғүрриқ)

Ең соңғы қоңырау қағылып, оқыу жылы тамамланды. Бизиң 6-класстың оқыушылары мектебимиз бойынша ең жоқарғы баҳалар менен класстан-классқа өтті.

Мен оғада қуýаныштыман. Өйткени, жазғы дем алыс дәүірінде Ай планетасында жаңадан ашылған «Түркістан» жаслар лагерине барып дем алғы ҳұқықына ийе болдым.

Белгиленген күни мектебимиздин көпшиликтік мұғаллимлери менен досларым, үлкен салтанат пenen Некис аэропокзалына шекем шығарып салды. Өйткени, мен мектебимиз бойынша космосқа пәрәз етиүшилердің бириңиши едім.

Бизлер минген ТУ—154 самолёты көкке көтерилгенде анам ҳәм жетекшімиз Клара апай мениң менен бирге еди. Күн шаңқай түсте космодром жаңындағы аэропокзалға келип қондық. Шерек саат автобуста отырып космовокзалға келип түскенде, айға старт үш күннен кейин болатуғын мәлім болды. Бул жerde Клара апай мениң барлық ҳұжжетлерімді есаптан өткери.

«Түркістан» жаслар лагерине жоллама алғанлардың жатақханасына орналасқаннан кейин жетекшігеге тапсырылған жумыс пітти. Анам ушын да үш күн бийкар күтип отырыудың ҳәжеті болмай қалды. Олар мениң гезекпе-гезек баўырына басып хошласты. Саў-саламат жерге қайтып келиўім ушын ақ жол тиледи.

Анам менен Клара апай минген автобус көзден ғайып болғанға шекем узақ қарап түрдым. Мени сағыныш ҳәм қуýаныш толқынлары бийледи. Столға отырдым, муқабасында «күнделік» деген жазыўы бар таза дәптердің бириңи бетине үлкен ҳәріп-ләр менен «1—Июль 2020-жыл» дед жаздым. Усы күни болып өткен барлық үақыялар ҳаққында ядымда қалғанларын қалдыраймай дізے бердім, жаза бердім...

Үлкемиздин барлық тәрепинен келген бир топар балалар

менен бирліктө мениң үш күн ишинде үйрәнгенлерим: скафандрдан пайдаланыў үсыллары, ушыў алдында аүқатланыў режими, «космос— 101» орбиталық станциясында ҳәм ай планетасында журиў, турыў қаделери. Буннан тысқары космос кораблиниң ишки аппаратуралары менен қыскаша таныстырып етти.

Үш күнимиз үш саат шелли болмады. Айға старт басланатын минутлар келип жетти. Арнаұлы скафандрлар кийген 32 оқыўшы, «Түркістан»—космослық ракетасының алдында автомашинадан тустик. Бизлерди Нилуфар исмли сулымۇ қызышке баслаپ кирди. Жолаушылар залында ҳәр бири еки адамлық орынға орналасып алдық. Бир неше минутлардан кейин старт сигналы өшип-жана баслады. Алдымызда турған қос экранда, стюардесса қызы көриди: «Дықкат, дықкат! Белбей—қайысларды беккем байлан алышлар! Ҳәзир айға старт басланады. Араптың 384 мың 395 км ракетамыздың ушыў тезлігі секундына 44 км «космос—101» орбиталық станциясында 25 минутлық қоныў, «дықкат дықкат!».

Ұсы үақытта күшли жарылыш пайда болып, биреү менин көкирегімнен қатты ийтерип атырғандай, орынлыққа тығызып калдым. Өзимді демігіп атырғандай сезилім.

— Ҳаұлықпа Махмуд,—деди қасымдағы Гөzzал деген Түркменстанлы қыз.

— Мениң үшинкиң ушыўым, дәслекисинде менде сендей қорықтым...

Бәри де көз ашып жумғанша тамам болды. Ракетаның басымы пүткіллей азайды. Еркін дем ала баслады... Қос экранда жақтылық пайда болды. Олардың биреүінде ай планетасы көрінді, ал екінши экранда тау, дәръя тенізлер зымырап көз ушында, қалып баратыр. Жер кем кемнен ярым шарға айланы баслады.

Мениң барлық дыққатымды, қоңыры орынлықтағы баланың түрткени белгілі жиберди. Ол Алматалық Сөкен еди.

— Сенин бириңиң ушыңың ба?!—сораў берди ол.—Старт ўақтында туриң өзгерип кеттий! Мен бас ийзедим.
— Ал, мениң екінши ушыңым,— деди Сәкен. Өткен жылы қысқы дем алыста айдағы уран шахтасында ислеп атырған әкемди көріп кайтыұ үшін аман менен ушқан едім.

— Мына сууретти көрдің бе? — деп сөзге аラласты арттағы тәжик бала.—Ай қалашасында туýлып есken Өзбекстанлы Бәкир деген достым. Откен жазғы дем алыста Душанбеде уш ұпте болып кетти. Сонда танысқан едим, егерде мүмкіншилиги болса берген адреси бойыниша излеп таұып алмақшыман.

— Ракетаның жолаушылар залы жанлана баслады. Скафандрлардың сөзді қабыл етиў ҳәм тарқатыў аппаратуралары жақсы ислеп турды. Бир мәхәли Москвалы Вася деген рус баласы «космос маршын» баслап жиберди. Фалаба хорға қосылдық. Қосықлар изинең қосықлар...

Қоның сигналы ҳәммениң дықкатын өзине тартты. Экранда тағы да баяғы стюардесса қызы: «Дықат, дықат! Космос—101 станциясына келип жеттік. 25 минутлық қоның. Белбұй-қайысларынызды қөзден кешириңдер!» Экранда ушы-қыйыры жоқ тегис майданлық.

Тезлик үсти-үстине төмөнлөй берди. Мине, қоныпта үлгердик.

Жетекши қызы Нилуфар былай деп хабарлады: —Балалар, ҳәзир «космос» ресторанында аўқатланамыз. Жол жүриү қеделерин бузбаңлар!

Бизлер ракетадан түкенде бириңи рет салмақсызланып, Тартып қойылған полат сым-арқан бойлап газдай қатарласып жүрип киятырмыз. Аяқларымыз жерге бирде тийсе, бирде тиймейди. Кейніме қарасам бизнұк ракетамыз майдан үстінде ярым метр бәлентлікте екен. Абайсызылығынан болса керек, қолым арқаннан босағаны да сол, асте-ақырын жоқары қарай қалқыдым. Жан ҳалатта аяқ-қолымды серменең болым, керисинше адамлардың төбесине шырып кеттим. Усы ўақытта түркмен қызы Геззал жәрдем қолын созбағаңда ҳалым бүннан да бетер болар ма еди, қәйдем?! Ол аяғынан тартып алып, қайта қатарға кости.

— Сак бол! — деп дауыслады.

Этиrapыма аланлап қарасам еки қабатлы бир неше жайларды көрдім. Мине космос ресторанына да келип жеттік. Есикке киірер жерде қандай да бир аппарат ызылдан исеп тур.

— Скафандрларыңызды шешиуге болады,—деди басқармушы мұз аўызы бөлмесде. Қарасам ҳәммемиздин аяғымыз жерге тийип түр. Ҳайран қалдым. Кейин сорап билсем бул жerde де ракетамыздың жолаушылар залындағыдан салмақсызлықты сапластыратуғын арнаұлы аппаратуралары ислеп түр екен. Аўқатланыў бөлмесине киргендे 4—5 адамға бар, еди.

Бизлер узынша етеп қойылған стулларға орналасты, тоңбасқаруышымыздың түсіндіриүинше, бол асханаадағы аспазлардан баслап, официанткаларға шекем ҳәммеси темир адам—роботтар екен.

Мейлиниш тойып ауқатландық. Белгиленген уақытта ракетаға келип жеттик. Және старт басланды. Бул сапары жүргегімді пітегене басқандайман. Алдыңдағы қос экранға қарасам, бириңисинде жер—ана дөңгеленип бир жағы қара, бир жағы ағарып көрініп тур. Ал, екінши экранда ай сүттей ағарып, тауға усаған бийик-бийик бир нәрсeler көзге елес-елес көрінеди.

Бир ўақытлары қалғып кетиппен. Қаиша уақыт өткөнлигін ким билсін «Ескертиү» сигналына шоршып ойнам, экранда бийик өркешли таўлар үстинен ушып баатырғанымызды көрдім. Бир мәхәлі шыршадай муз басланды. Ракетамыз әстелик пенен усы тегисликке келип қонды.

— Урра! — деп дауыслап жиберди балалар. Есик ашылып.

скафандрда жерге түстик. Мениң муз деп жүргеним айнадай асфальт екен.

Арнаұлы үсти ашық «космобус» машинасында отырып ай қалашасына қарай тарттық. Көз ушында көп қабатлы жайлар, барған сайын бийиклени берди. Хәттеки қаша қабат екенлигин санапта үлгере алмадым. 50, 75, 100, 130, 147.. алжаса бердим.

Қала ортасы менен бир saatlyқ жол бастық, көшеде бирде бир тири жан ушыратпадым. Бәрімізде қара сууға түстик. Тек скафандрдағы арнаұлы самаллатқыш ғана жан сақлап киятыр.

Космобус қала шетиндеги таудың жырасына келип тоқтады. Бизлер оннан түсип таў ишиндеги туннел арқалы жер асты сарайна кирдик. Арнаұлы бөлмеде шешиндик, жууындық, аұқатландық.

Бул жерде ислеүшилердің айтыуына қарағанда, ай қаласындағы атмосфераның басымы жердегіге күтә жақын болып, жерли қонақлардың ай атмосферасында скафандрсыз жасауы ушын үш суткалық шынығыў жеткилилік екен.

Бизлер үш суткада үш түрли басымға ииे болған жайларда еркін дем алыуды үйрендік. Ай қалашасының тарихы ҳақында қызықлы лекциялар тыңладық, кинолар көрдик, телекран арқалы Москва, Ташкент көрсетіүйин тамаша еттік.

Бизлер жер асты сарайынан ай қалашасына скафандрсыз шыққанымызда ай үақты менен түнгі 12 болған екен. Бар этирап күшли прожекторлар менен күндизгідей жақтырылған. Адамлар быған-жыған. Транспортлар жердегіді ызып жүр. Бизлердин жана жол баслаушымыздың түсіндіриүүнше:—Бул жерде жумыс түндес исленип, күндиз уйқылайды екен. Өйткени, гей күнлери ысылық 60 градусқа шекем көтериледи.

Балалардың ҳәммеси таңланысты. Тек мен аты жөнни билмейтуған «географ» лақаплы азербайжанлы бала ғана, менсінбендей қол сиптеді.

—Хеш гәп! Ондай температура жerde аз ба? Мысалы: —Америкадагы әжел ойпатлығында 50 градустан аслам, ал арқа Африканың айырым жерлеринде 58 градусқа шекем ысылық болады. Бундай ысылық түүе адамлар Антартикағы «Восток» илимий станциясында 88 градус сууыққа да шыдап жүр той.

Бизлер «космопоезд» ға отырып «Түркистан» жаслар лагерине жетеп келгенде Гернай шертип салтанатлы түрде күтип алды. Хеш ким бир-бireүди танымаса да аппақ-шапақ. Демде араласып кеттік.

Арадан бир ҳәптө өткеннен кейин бизлерди айлагы «Айдың төңизине» саяхатқа алып барды. Бул территориядан «пүткил дүниятық тәбиятты қорғау жәмніетинин» қарапы менен ҳайуаттар қорығы ашылған екен. Экскурсия баслығының түсіндіриүүне қарағанда жақынға шекем, жерден келген рейимсіз ашылалар өртеп жибериүши қуаллар жәрдемінде жерде әзле

қашанлар жоқ болып кеткен, ҳайуанатлардың айда сақланып қалған бир қанша түрлерин құртыұға алып келген. Қорық ашыу усынын бириňши болып бизңа елемиз усынған.

Ал, «Айдың төңизе» деп аталыўының себеби: бир үақытлары суу толқып турған ҳақындық төңиз болған. Қайсы бир дәүйірлердеги күн орбитасының айға күтә жақынласыуы нәтийжесінде суұлар парға айланып қурыған. Тиришилик сөне баслаған. Тек те ең бир шыдамлы деген мақлуқлар ғана саялы жартаслар астында жан сақлап қалған көринеди. Оннан берман миллион жылдар өткен. Ай тәбияты бир неше рет қайта өзгерислерге ушыраған...

«Ай вертолёті» Айдың төңизе келип жеткеннен кейин алға жүрийин тоқтатып, геүгім тартып турған төңиз ултасына қарай сұңгый берди. Әл ҳауадан қараған адамға үйіп тасланған намбар топырақтарға усап жатқан таўлар өркеші анық көрине баслады. Мине шыңлар менен де тенгестік. Қорқынышлы таў жыралары басланды. Мен айнан көзимді алмай бақлап киятырман. Еле де төмен қарай сырғыўдамыз...

Вартолётімиз қызыл—мрамордан салынған 14 қабатлы жайдың алдындағы кишкане майданшаға келип қонғанда, мен өзімді шанарагы алып тасланған қара үйде отырғанға мегзеттім. Төрт тәрепим асқар таў. Күн көрінбейди.

Сәскелік аұқаттан кейин қорық—экскурсоводы басшылығында «вездоход» деп аталатуғын ай кемесінде ҳайуанатлар қорық-қанасын араладық.

Қорық бир қанша зоналарға болинипти. Бизлердин бириňши ушырасқанымыз таў өгизлери болды. Шақлары қәдімги урыс-қақ қошқарларға усас, геүдеси ешкі жүннинде өсқинлеу қоңыр жүн менен тегис қапланған, омыраўы шығыңы, узын құйрықтың бир пада мақлуқлар бизлерди елемегендей таслар арасында гүйис қайтарып түрді. Бираңлар сүретке алып атыр. Бир жerde тоқтап қалып қадаған болғанлықтан алға қарай жылжый бердік. Қутилмегендеге «Вездоход» бир қанталына аүып барып, дүзелди. Ҳәммемиз шуўлап қоябердік.

—Қаранлар анаң қараңлар, —деп дауысады қорық-экскурсоводы, —таўлар тасбақасы!!! Жердеги тасбақалардың атабабалары дәл усындан болған...

Бизлердин он тәрепимизде көлеми қара үйдегі дәңгелек тас бүлкілдемекте. Серлеп қарасам басы тандырайдай, сопақлау астының жағында узыны бир қарыстай шоқ сақалы бар, келте құйрық тасбақа жыра таман жылжып баратыр. Кейин билсек «Вездоход» айдаушымыз аңламай қалып, шуқырда дем алып атырған таў тасбақасын басып өткен екен.

Келеси зоналардың бириnde жердеги пиллердің ата-бабалары еспаланатуғын мастодонтлар айбат шегип күтип алды.

Басы менен мойынын айрып алыў қыынға түсетуғын бул

хайұан келте құйрығын қайырып, салбыраған мұрынларын аспанға қарата ақырған үақытта узын азыұ тислері бізлерді атапын дег турған қос мергениң мұлтығына усап кетти.

Олардан арыда мастодонтларға усаслығы бар айланба азыұлы бир қанша мақлұқтар отлағ жүрди.

Биз жол бойы көнгіруү, тау ешкиси, жабайы ат ҳәм түйелердин ең әйнәметі ата-бабалары менен таңыстық.

Қорықтың ақырғы зонасында стенозабр дег аталатуын мақлұқты көргенде ҳәмме таң қалды. Геудеси гүм-гүмге усас, узын құйрықлы, алдыңғы еки аяғына қарағанда артқы еки аяғы еки еседей узын, бели бүкір, омыртқа сүйегиниң үсті желкесиңен құйрығына шекем үш мүйешли тас қалқанлар менен еки қатар болып дизилген. Жүргендеге сұлдырылап сес береди. Өзиниң соңшелли қолайсыз жаратылсына қарамастан жартасларға қалай болса солай өрмелеп барады...

Бизлер қорықтан шығып лагерьге қайтып келгенде күн уясына жана ғана батқан еди. Ай қалашасында жасаушылардың тили менен айтқанда «Таң атты» деген сөз.

Жазғы дем алыстың қалайыны замырап өтип кеткенин билмей де қалыптыз. Қеүіллі саяхат, ай тасларына коллекциялар топлау, қосық айтыу, китап оқыу—құлласы зерикпедик.

Мениң күнделігім де қызықтың үақыялар менен толыға шамаласты...

Бул күнделігім айда жасаушы жасларды айрықша қызықтырса керек, олар қолдан-қолға өткериp оқып жүрди.

Әттен, жерге старт болған кешеси балалардан қайтарып алғыды умытып кетиппен. «Космос—101» станциясына келгенде лагерге радиограмма жоллап, күнделігімди маған қайтарып жиберіуді өттіниш еттім... Элбette, олардын бул тилемінді орынлайтуынына исенемен. Ракетамыз және де жолда. Жерге асығаман! Досларым күтпекте! Мен оларға барлық көрген— билгелерімді тезірек айтып бергім келеди...

ТЕК ЖҮРГЕН ТОҚ ЖҮРЕДИ.

(Бир актлы пьеса)

ҚАТНАСЫУШЫЛАР:

Салауат—8-клас, тәртілсіз бала.

Кәрим—8-клас, тәртілли бала.

Кәримнің анасы—35—40 жасларда

Салауаттың анасы—алып сатар, 35—40 жасларда

Дүканшы ҳаял—35—40 жасларда

Шериф—жынаятшы, 20—25 жасларда

Қаплан—жынаятшы 20—25 жасларда

Мұғаллим келиншек—30-жасларда
Милиция капитаны Елмуратов—35—40 жасларда
Милиция сержанты—30—35 жасларда.

Музика. Сахна артынан «Шөжелерим» қосығы ойналып турады. Перде ашылғанда музика тынып, қоңырау сесті еситиледі. Қолларына сумка услаған балалар саҳнаның бир жағынан кирип, екінши жағынан шыға баслады. Ҳәммениң соңынан енгезердей Салауат пенен кишине бойлы Кәрим саҳнага кирип келеді. Салауат сумқасын мойнынан өткериp алған ҳалатта. Саҳна ортасында келгенде Салауат Кәримди иркеді.

Көринис.

Салауат:—Хәй, «суу мұрын! Сениң атыңды умытып қала беремен. Кім еди?

Кәрим:—Кәрим!

Салауат:—Қайсы класстансаны?

Кәрим:—4—«Б» даң.

Салауат:—Хәй, сен бизнин «тоты қустың» класынан екенсен ғой!

Кәрим:—Бизнің класста «тоты құс» жоқ.

Салауат:—Усыншелли анқау болмаса! (куледі) «Тоты құс» деген оның лақабы ғой! Рас аты Қуралбай.

Кәрим:—Хә, Қурал «боқ аўыз» ба?

Салауат:—Әнне, сол боқ аўызың мениң оң қол жәрдемшім болады. Кімди боқла десем, соны боклайды. Мен сыйырлайман, ал ол бақырып келип тәкирарлайды-ау! Оннан қалса дауысының шығырып шығыұын қәйтесен? Қулагынды тесіп жибере жазлады. Айтпақшы, ол көрінбей мә?

Кәрим.—Аұырып, кеселханаға түсипти.

Салауат:—Онда бүгіннен баслап сени өзігіме шеп қол жәрдемшім етіп аламаи. Билип қой, мен түрганда сағаи ҳеш ким тиіс алмайды. Пышығыңа пыш деп көрсінши, биреү! Қәне, настан ал, қосым!

Кәрим:—Мен насыбай аттайман, әжада!

Салауат:—Онда шылым болса да бола береди. Бир пысытайдыңшы!

Кәрим:—Шекпейтуын едим.

Салауат:—Жигит емес екенсен ғой! Бизнің «Тоты қустан» іншениң не түри табылатурын еди-ау! Ұаҳ, қәдириң етти-ау! «Қәдириң сениң бізге етти тоты құс!»

Кәрим кетпекши болып бир-екі адым атады. Бирақ Салауат оның алдын кес-кеслеп жүргизбейді. Салауат—Мениң рухсатымсыз тырп етпейсек, Бүргебай.

Кәрим:—(Қорқып шегинеді). Мұғаллимге айтып беремен.

Салаұат—Маған десең мұғаллимидегі түркі директорыңа неге айтпайсан. Бәрі бир быйыл училищеге жибереді. Қайтама ол-мандада атаман болып жүремен. Қөрдің бе! (Жудырығын түйіп Қәримнің тұмсығына тирайди).

Кәрим:—Кеш қалсам апам излеп келеді. Қайтпасам болмайды.

Салаұат:—Онда бир шәртим бар.

Кәрим:—Ол қандай шәрт?

Салаұат:—Екеўімиз ләнки ойнаймыз. Мени утсаң жиберемен.

Кәрим:—Сөзинде тұрасаң ба?

Салаұат:—Сөзин бузған «казёл»! Қәне ләнкіни ал.

Кәрим:—Менде ләнки жоқ.

Салаұат—Хәй сүү мұрын, нең бар өзи? (Қалтасына ләнкисин шығарып Қәримге усынады). Ма ал, тен!

Кәрим:—(Тебе баслайды). Бир пар, еки пар, үш пар... (Салаұат билмегенге усап Қәрим менен дугисипте қалады. Ләнки жерге түсіп кетеді).

Салаұат:—Әне, қалып қойдың. (Ләнкіни жерден алады).

Кәрим:—Өзин-го дүгіп жиберген, болмаса...

Салаұат:—Дырлағанды қой. (Тебе баслайды). Бир пар, еки пар, үш пар, төрт пар, бес пар... (түсірип алады). Әне, мени уттым. Артық тебілген еки жуп ушын еки сом төлеңсөң. Ақыры булда «бизнес».

Кәрим:—Менде еки сом түркіе еки тиийин да жоқ.

Салаұат:—(Исенбей қалтасын қарап шығады). Онда артықша тепкен еки жұбыма еки муш ураман. Тут арқанды! (Қәрим ериксіз арқасын тутады).

Кәрим:—Әстерек ур, арқамда жарам бар.

Салаұат:—(Мұшын түйіп бир таслайды). Бир...

Кәрим:—Уах! (Оттыр қалады).

Салаұат:—Й-я. (Жауырынына бир тебеди). Еки...

Кәрим—Уай-үй! (Ет бетинен жығылады).

Салаұат:—Тур, тур деймен! Болмаса тағы бирди ДП ға беремен. (Қәрим қорықанынан ериксіз жер таянып турады).

Кәрим:—(Басын услайды). Мийим айланып баратыр.

Салаұат:—Тәсилди қой. Биринши шәрттен жөнелдің. Ендиги шәртим: анаұ бағананың басында тұрган шамды қөрдің бе? Эне соны рогатка менен атып түсіресен, егер де түсіре алмасаң сол жерге байлан кетемен. (Қалтасына рогатка алып Қәримге усынады).

Кәрим:—Атпайман. Пүтиң нәрсени сыйдырыў мениң тәбиятыма жат.

Салаұат:—Атасан, атқанда зыңғыл кетесең!

Кәрим:—Өлтирсендеге атпайман.

Салаұат:—Мұрныңды бет қыламан, ат дегенде ат деймен!

(Жағасынан усап қылғындырады. Усы үақта саҳна сыртынан «Қәримжан-аў» деген хаял дауысы шығады).

Кәрим:—Апа-а-а (Жылап жибереді. Салаұат қашып кете-ди, анасы кирип келеді).

Көрініс.

Кәримнің анасы—Хаұ, балам! Бунша неге кешіктің? Аманлық па? Неге жылап тұрсаң? Усти-басың ўас-үайран, ямаса анаұ Салаұат жалатайға тағы да тап болды ба?

Кәрим:—Аұа, апа. Сиздің дауысыңызды еситип қашып кетти. Болмас...

Кәримнің анасы:—Хә, жүйернемек қатқыр! Ҳарам дүньяға семирип, көзиниң ети өсіп баратырған ғой! Жұр, қәнекей. (Қо-лынан жетелеп шығып кетеді).

Көрініс.

Саҳнаға Салаұаттың анасы менен дүкәншы көлиншек ки-рип келеді. Мойынларында мерүөрт моншақлар. Дүкәншы көлин-шектің қолында үлкен сумка.

Дүкәншы ҳаял:—Бизлер баҳытлы адамлар екенбиз. Өзиң-виң хабарың бар, затлардың айма-ай қымбатлап тұрыуы бизиң менен сизге усағанларға қуп түсіп тұр.

Салаұаттың анасы:—Берекет тап, достым. Откен айда тасласа кеткен елиү жуп ҳаяллар етигин айтқан бағандан да жо-қары нырқа сатып, пулын тап-түйнәктай етип түйіп қойыппан. «Қазан да май, шөмиш те май» дегенлери усы шығар-аў!

Дүкәншы ҳаял:—Ал, мынаұ сумкада 300 жуп ноский бар. Бурынғы баҳасынан пулын кассага төлеп жибердім. Енди бий-мәлел қәлеген нырқта аяғынды тиреп тұрып сата бериүнне болады. Пайдасын бурынғыша бөлісе беремиз.

Салаұаттың анасы:—Келистик! (Шаппат урысады). Усы үақытта Салаұат кирип келеді. Сумқасын саҳнаның артына қарай ылақтырып жибереді.

Көрініс.

Салаұат:—Ала, аш болдым.

Салаұаттың анасы:—Баламыз зәрре еркетайлаў. Өзи бир-түйір болғанин кейин бе, бетине жел тийгенді де хош көре бермеймиз, аласы.

Дүкәншы ҳаял:—Баланың шоқ болғаны жақсы. Бақыра берген сайын ынжық болып өседи. Ақыры, «Есерсоқ болмай, ер болмас» деген гәп бар емес пе?

Салаұаттың анасы:—(Баласына қарата). Айнанайын аптағым! Музлатқышта күүрылған таұқтың гөши турылты. Алып жей! Шай болса қайнап тур.

Салаұат:—Өзің демлеп бермесең ишпеймен!

Салаұаттың анасы:—Хәзир жаным, ҳәзир. (Салаұат шығып кетеди, баласын жетелеген Қәримнин анасы кирип келеди).

Қәримнин анасы:—Саламат барсызлар ма?

Салаұаттың анасы:—(көрбазланып). Хош, хызмет. Қандай материал керек болып келдиңiz? Мұтәжицизді питкеремиз, заманлас, қысынбай айта бериңiz.

Қәримнин анасы:—Мен материал излеп емес, ал басқа мәселе бойынша келип турман. Сизин балаңыз бизиң баланы урып азап берніпти, тәртіпке шақырып қойсаныз демекши едім.

Салаұаттың анасы:—(мықыллы пишинде). Ҳе жетим, қабыргасы сынып па?

Қәримнин анасы:—Қабыргасы сыныў шәрт пе? Мұрны қанаған. Жаўырынына тепкен, аяғының орны көк-көмбек болып бадырайып тур.

Дұканшы ҳаял:—Күрдаспysаң, заманласпysаң? Қәйдем, бала болғаннан кейин урысады, жарасады. Мурын деген құрғыр урмақ түгे қаттырақ шуқыласанда қанаң кете беретүүн норсе той! Ал, көгерген жері кийимнин iшинде болса ҳеш гәп болмас, питих кетер.

Қәримнин анасы:—Бул мәселеде келмеүге де болатурын еди-дә: Бирақ келешекте усының жәбирии өзлериңiz тартып журмесенің болар еди,—деген пикирдемен. Ақыры, бала тәрбияясы нәзик мәселе гой, зэрре жерде...

Салаұаттың анасы:—«Кисиге өлім тилегенше, өзиңе журим тилем» деген. Бизиң қайғымызды жемей-ақ қойын. Мен затқа келген мұтәж биреү шығар десем келе сала мораль оқыўға көшти гой!

Қәримнин анасы:—Сизлерге сөз зая етип отырған мен де ақмақ екенимен-аў! Неге ғана ғөрлерим болмайсыз. (Шығып кетеди).

Салаұаттың анасы:—Төрлерим өзің бол. Сөзине қара буның зәхәрдей. Сүйренелеген тилинди өзиңе ғана жегизейин, сен албаслының! (Жұлқынып шықпақшы болғанда дұканшы досты оны иркіп қалады).

Дұканшы ҳаял:—Қойшы достым. «Ириген аўыздан шириген сөз шығады» деген. Оннанда француз конъягинен ишип көүіл көтерейік-ши. Күйеўлеримиз болмаса да болғанлардан артық екенимизди жүртқа көрсетип қояйық. Жүр кеттиң! (Олар шығып кетеди. Сахнаға шашлары ийнине түскен әжептәүір кийинген еки жас жигит кирип келеди).

Көринис.

Шериф:—(Саатына қарап). Ҳаў, жаңағы жиберген «порсығын» келмеди гой. Ямаса алдап кеткени ме?

Қаплан:—Жоқ, мен оны жақсы билемен. Ол сезінде тұратурын мәрт жигитлерден. Алдамайды. Талай сапар мениң сыйынман откен. Азы-кем ишиүди де үйретип киятырман. Келешекте онан мине деген шерик шығады. (Бас бармағын шошайтып көрсетеди). Еле көрерсөң «Шаш ал десең бас алып келмесе» мен Қаплан лақабымды пышық қояман. (Усы ұқытта сахнаға ийнинде сумкасы бар Салаұат кирип келеди).

Салаұат:—Чаў!

Қаплан:—Чаў, чаў! Қалай, тапсырманы бежерди бе?

Салаұат:—Қатырдық. Қонақлар мәс болыудан жер төлеге түстім де алып шықтым. (Ол сумкасынан газета алып жаяды. Соңынан бир шийше коняқ, кишкене үш стакан, наң менен пиязды газетанын үстине қояды).

Шериф:—(Салаұатқа қарата). Қәне, қосшым, сумкаңды маған берши. (Ол ишинен тозыўы жеткен еки дәптерди алып Қаплан менен Салаұатқа береди, ал өзі сумканың үстине жайласып алады). Қәне, басладық.

Қаплан шийшени бурандасынан ашып, ыдысларға құйып тарқатады.

Қаплан:—Сөз сизге, Шериф.

Шериф:—Ал, Салаұат қосшым, сен бүгіннен баслап екеўимиздің ең жақын достымыз болдың. Келешекте сенин үлкен «кадр» шығады деген үмиттемиз. Ең бай ҳәм ең дәүлетли адамға айланасаң. Ҳәммэ сениң алдында дизе бүгіп туратурын болады. Илайым, сол күнлөргө тезірек жеткеймиз. Командамыздың бирлигі ушын. (Тартып жибереди). Босаған кеселерге екінши рет қуылады.

Шериф:—Сөз нәүбети Қаплан десе—Қапланға!

Қаплан:—Ал, «Порсық» қосшым. Порсық дегенимің қапа болма. Буны конспирация, яғни бизиң тилемізде сыр сақлаў дейді. Анаұ күнги берген мағлыұматларың бойынша түскен үйим жүдә кемикли шықты. Мынаұ сениң үлесин. (Қаплан қойын қалтасынан бир бүтәң ақша алып Салаұатқа береди). Жылымларымыздың майлана бериўи ушын ишайик (ишиди).

Салаұат:—(қызынқырап сейлайди). Сизлерге раҳмет! Хызметтеринизге тайынман. Айтпақшы, үш күнликте бизиң жердин аяқ ушындағы Асылбек «бизнесмен»нин үйине бир «Камаз» ун түскен еди, бүгін сатып болыпты. Шарбақлары оғыры бийик, оның үстине қабаған ийти де бар.

Шериф:—Қаплан! Порсыққа құйма. Үйине қайтып барып демалсын. Тапсырма сондай:—«Порсықтың» есиги бүгін түндеге ашық түсесін. Ярым ақшамда оның шарбағы арқалы асырылып түсемиз.

Ал, сен кешке шекем ийт өлтиретүгүн зәхәрли гөшти қайдан тапсаң да тап, қалған жағын «порсықça» өзиң түснидиресен.

Қаплан:—Болады шеф. Оnda мынаны алып жиберейик. (екеүи ишип қояды).

Шериф.—Болды, Қаплан. Жыйнастыр. Операциядан кейин қатырып бир бас жазамыз. Ҳәзирше «порсықты» үйине жеткерип сал, бир жола жолды қадағалап та қайт. (олар затларды сумкаға жыйнастырады. Сумканы Қаплан алып шыгады. Сахнаның бир тәрепинен милиция капитаны, ал екинши тәрепинен милиция сержанты кирип келеди).

Көринис.

Милиция сержанты—(эскерий сәлем берип). Жолдас, милиция капитаны буйрығызыга мууапық жетип келдим.

Милиция капитаны:—Жолдас сержант! Тезде «тез ҳәрекет» етиў топарын алып жынаят жұз берген жайға атланасыз. Из кесер ийтти де ала кетіндер. Мен ҳәзир изицизден жетип барагаман.

Милиция сержанты:—Эжеп болады, капитан. Кетиүге рухсат етиңiz.

Милиция капитаны:—Рухсат. (Сержант шығып кетеди. Капитан саатына қарайды). Демек түнги saat төрт, елеңе биздердин бийлигимизде үш-төрт saat ўақыт бар. Қалайда жынаятшыларды жатағында басыўға үлгерсек керек.

(Шығып кетеди, сахнага Салаўаттың анасы кирип келеди).

Көринис.

Салаўаттың анасы:—Сашок, ҳә Сашок...

Салаўат:—(Пердениң аржағынан шығып келеди). Не дайсен, сирә уйқымды бермедиц-ро! Қашан қарасаң Сашок, Сашок... (еснейди).

Салаўаттың анасы:—Оқыуыңа кеш қалдың гой!—деп атырман. Анаү мылжыңбай мұғаллимлерин тағы да қоныраў етип, турмасын.

Салаўат:—Бүгін оқыў жоқ.

Салаўаттың анасы:—Усы мұғаллимлerege де ҳайрансан, кеўли келсе оқытады, жақпаса оқытпайды. Ессиз ҳұкиметтің айлығы. Оnda барып жата бер, балам. Мен көшени бир айланып келдім. Сыртынан құлпырып кетемен.

(Сахнага мұғаллим қызы кирип келеди, шығып кетпекші болған Салаўаттың иркеди).

Көринис.

Мұғаллим қызы:—Тура тур, сөйлесип алайық, (Анасына қарата). Сәлем бердик, ана.

Салаўаттың анасы:—Хош хызмет, асығыңқырап турман.

Мұғаллим қызы:—Мен Салаўаттың быйылғы класс басшысыман. Ата-анаңар жыйналысына талай сапар шақыртқан едик, келмедициз. Үш-төрт рет өзимде излеп келип, қуры қайттым. Бүгін азан менен келип турғаным. Кеширерсиз!

Салаўаттың анасы:—Қулағым сизде. Баламыздан не туна кешипти. Хош!

Мұғаллим:—Салаўат дерлик бир ҳәптеден берли оқыўға бармай жүр. Жазғы шеректе шамаласты. Ең болмаса сегизиниши классты пітириди деген гүйалық берип жиберген де болар едик.

Салаўаттың анасы:—Оқыды деген атағы болмаса, соншан наң таўып жейди екен деген үмитимиз жоқ. Усы заманда гүйалығы барлар түүе, дипломы барлар да қарқ емес. Өзимниң бе-синши класс-ақ сауатым бар. Қудайға шүкир, есап-санақтан алдымызра адам салмай-ақ журмиз.

Мұғаллим:—Тәртіп бар дегендей, ана!

Салаўаттың анасы:—Мейли, питкертсөнз питкертпін-ақ жибере қойың. Әйтейірде қуры-алақан қоймаспан. Мә, ҳәзирше «қамыр ушынан пәтир» дегендей, (көкирек қалтасынан пул шығарып усынады).

Мұғаллим:—Ана, сиз мени ким деп ойлап отырсыз?! Айтпай-ақ қояйын деп едим, болмады. Баланыз мектеп бойынша ең тәртіпсіз балалардың қатарында. Наспай атқаны, шылым шеккени билай түрсүн мектепке айыз сасып келетүгүн әдetti шығарды. Соңғы күнлери милиция хызметкерлеринин де нәзерине түсніп кирип жүрген кусайды.

Салаўаттың анасы:—Усы заманда нәшеси жоқ жигит, жигит пе?! Насбай дегенді жети жастан жетпес жасарға шекем атып жүр гой! Арақты болса билмей-қалып «минерал суу» деп уртлап алған болса керек-аў! Биле тұра ишпеген шығар?! Оның менен мектептің төбеси құлап түспес. «Мұғаллим деген бир ақырзаман майда халық болады» дайтуғын еди, рас екен-аў! Ал, милиция мәселесине келсек... (Усы ўақта сымттан үшпелек даұысы еситилип, сахнага милиция капитаны кирип келеди. Сәлем береди).

Милиция капитаны:—Милиция капитаны, Елмуратов! Жолдас пухара, бүгін ақшам сизң иргелес қоңсызы Асылбек-тің, үйине нықаптағы қуралланған тонаушылар кирип: бар пулын қорқытып алып кеткен. Ал, ийті зәхәрленип өлтирилген. Бул ҳәдийслер бойынша хабарыңыз бар ма?

Салаўаттың анасы:—Хаў, мен солардың үйиниң қарауылыман ба? Буны ашыў сизлердің жумысызыз емес пе?

Милиция капитаны:—Жолдас пухара! Мәселе сонда: дәслепки анықлаулар бойынша тонаушылар сизңе есигицизден кирип, сизңе шарбагының арқалы асырылып откен. Ийтке берилген захәрли гөште усы тәрептен тасланғанлығы мәлим болып отыр. «Тез ҳәрекет етиў топары» из кесер ийттің жәрдеминде жынаятышыларды табыға еристи. Ҳәзир усыманга алып келинеди. Демек, бул қылмыслы ислерде сизңе балаңыздың да қолы бар деген болжаудамыз.

Салауаттың анасы:—Хаў, мениң Салауатканым аўзынан сарысы кетпеген палапан гой!

Милиция капитаны:—Буны анықтаймыз.

Көринис.

Сахнага қолы артына байланған Шериф пenen Қаплан милиция сержантты айдаұында кирип келеди. Аяқларында тенселисип зорға түр.

Милиция сержантты:—Жолдас милиция Қапитаны! Мәлімлеүге рухсат етиңиз.

Милиция капитаны:—Рухсат.

Милиция сержантты:—Жолдас милиция капитаны, тонаушылар қолға түсті, тонал алынған пулларды да туғел таптық. Айғақты дәлділ сыйратында нықабы, қолғап, ойыншық пистолетлері де алынды. Дәслепки тергеў мағлұмматтарына қараганда усы үйде туратуғын Салауат деген мектеп оқыушысы да жынаятка шерик болып шықты.

Салауаттың анасы:—(бақырып). Бул жала, қып-қызыл жала. Устилерицизден тийисли жерлерге шағым етемен. (Баласы қушақлады) Бермеймен!

Милиция капитаны:—Жолдас милиция сержантты! Баланы да қоса алып шығып, ҳақыйқаттықты суд анықтайды. (Милиция сержантты Салауатты анасынан айрып алып шериклерине қосады). Қәне, машинаға қарай марш!

Сахна пердеси жабылады. Артынан ананың мұнлы түрдеги «Салауат, Салау—а—т» деген ашыны дауысы еситиледи. Милиция капитаны сахнаның сыртына шығады.

Милиция капитаны:—Хүрметли дослар! Эзийз ата-аналар! Халқымыздың «Баланы жастан» демеклигинин мәниси де усында. Ҳәр қандай еркелетілердің де шеги болмағы шарт. Сондаған ел-журты, ата-анасына миyrим-шәпәэтли перзентлерди тәрбиялауда усында жансақтыларға жол қоймаған болады.

Шәжелерим музыкасының тәсіри астында тамашағайлер залдан шыға баслады.

ДОЛАРДЕРДЫН НАСЫПЫ АЛДЫН НИЗАМАДАРЫ

МАЗМУНЫ

Мехир (гүррің)	3
Әзім айылыман (гүррің).	4
Мениң роботым (фантастикалық гүррің)	6
Адақ қаласын излеп (илимий—фантастикалық гүррің)	8
Айдағы саяхат (илимий—фантастикалық гүррің)	11
Тек жүрген төң жүреді (пъеса)	16

Ч804
16.

ҚӨБЕЙСИН ЕРНАЗАРОВ
АДАҚ—ҚАЛАСЫН ИЗЛЕП
(гүрриңлер, фантастика, пьеса)

Қарақалпақ тилинде

«Қарақалпақстан» баспасы

Нөкис—1997